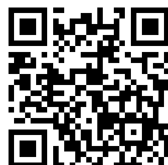

3186126239

OSVETNICI.

I.

OBRENOV.

DOGADJAJ IZ GODINE 1857.

OD

NENADA POZNANOVIĆA.

U ZAGREBU.
BRZOTIS ANT. JAKIĆA.
1861.

OSVETNICI.

I.

OBRENOV.

DOGADJAJ IZ GODINE 1857.

OD

NENADA POZNANOVIĆA.

U ZAGREBU.
BRZOTIS ANT. JAKIĆA.
1861.

Uvod.

Iz divna i tužna svoga zavičaja došla si k nam posestrimo, Vilo Nenadova, noseć na čelu upisano ime osvete, a u kruni mučeničkoj jedan lovor-listak pobjede! Nu što je o sele! osveta tvoja, što li ti pomogoše dosada pobjede tvoje? Ti sama sebi pomoći nećeš! U drugih ti je pomoći iskati i zaputiti se bielim svietom. Eh! koliko si nam mila i draga: da možemo, kô što nemožemo, da je sile i snage, koliko je ljubavi: ne bismo te takove opremali; već bi ti bratskom rukom sami suze s lica utrli, trnovu krunu s glave skinuli, te ju zamienili viencem miloduha cvietja; mjesto crnine, u koju su te zavile stogodišnje tuge, zaodjeli bi te bjelinom, ruhom veselja i preporoda. Ali ovako, posestrimo, uzmi putnicu na ime potlačena krsta i čovječnosti, a u ime poputbine — bielih brašljenicah — jade svoje te ugodiv prema njim neumrle gusle javorove, pripievaj ih od praga do praga, od vratah do vratah izpred bielih dvorovah onim, koji se ponose namjestničtvom božjim, a i onim, što njim sjede uz koljeno te

bdiju, da se vrši pravda i pravica po svietu. Nabrajaj ih i onim, što no su po svom zvanju prvi zatočnici i čuvari nebeske stečevine — krstjanstva. Razglašuj ih po svuda i svakomu, tko se krstom krsti i za Boga mari; kazuj ih svim narodom, bez razlike plemena i jezika, a najskoli onim, štono su bratja po dvie krvi: jednoj na križu proljevenoj, a drugoj, što im u žilah teče. A ako te opet nitko neusliša: a ti se vrati u svoje planine i uztrpi se! Bilo odkud mu drago: duša sluti, da čas izbavljenja tvoga nije daleko. Mjera je puna; kosti žrtvah okretju se u grobovih, i neće za dugo još ostati neuslišan vapaj pogažena čovječanstva, potlačena krstjanstva, poplesane pravde, ucviljene sirotinje, oskvrnjene nevinosti i sto drugih krivdah, što no glasnije, nego li ikad, prama nebu vapije:

„Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor!“

I. Sudbovanje.

Vini mi se na gudalo Vilo!
A za čistu vjeru djevovanja,
Djevovanja i moga i tvoga;
Ter nebi l' mi nekazala krivo:
Što no cvieli na Javorju pustu?
Il' je tuga ostala bez druga,
Pa jaduje u planini sama;
Il' se vila u grm ulovila,
Tere kliče pobratima vierna,
Da joj zlatne odapinja vlase.
Nit je tuga ostala bez druga,
Jer nevolja uviek hoda s njome;
Nit je vila u grm se savila;
No vjera je da nekažem krivo,
Jer me nije naučila majka.
Al' evo ću iz daleka zaći:
Znaš li pobro, kad je ono bilo,
U zaglušna u vremena stara,
Kad na svietu ništa bilo nije,
Doliš zemlja i pučina sinja:
Zemlja ravna, a pučina stavna;
Pa vještica po svijetu podjè
Pirha s vještcem Deuhalionom,
I sijaše po svietu stijene,
Da jim rode iz sjemena ljudi.

Počem svuda sebično sijahu,
Ma pošavši od primorja sinja
Amo gore uz naša krajišta,
Preko Zete i Morače klete:
Kruta drača dohvati sijača
Ter mu prosù oporo sjemenje;
A sijaču preko ćudi bilo,
Na zlo sjeme zar namienù tvrdo,
Pa što treba da poniknu ljudi,
Poničè mu stienje i kremenje
I pećine i vrleti teške,
Pusti klisi, klanci jadikovci,
Gdjeno zimi ljuti viju vihri,
A ob ljeto s neba prlji sunce;
Nije bilja, smilja ni bosilja,
Nit pašnika za bijela krda,
Nit plandišta za čobana divna,
Niti puta za prohodioca,
Pa ugodna ničem zavičaja,
Jer s' u smrtnoj sve odori peči;
A ni našem kolu neprijalo,
Pa te kivne zakobismo klance.
Istor krenù vedro u oblaku,
Zviznù bura kano mač u zraku,
Kraguj vinù kano munja brza,
A njekakva nagnan od udesa,
U te puste klise kamenite,
Pa se vija po kamenju crnu;
Crni hridi, ali njemu drazi,
Klanci prazni, al' njemu prijazni;
Jer on neće ni voća ni cvietja,
Nit pjevanja pastijerah čarna,
Nit putnika, niti prihodnika;

Priroda mu sama njegovanje,
A sloboda rajsko radovanje;
Pa što nema pticah zlokobnijeh,
Crnih vranah, gadnijeh gavranah,
To mu većma zanielo se perje
U pustinju, u samoću divnu,
Kano riba u pučinu sinju,
Ter se širi kako njemu drago;
Lov lovio i sebi godio,
Sam se hrani i oda zla brani,
Što večera nikoga nepita,
A što ruča nikom stalo nije.
Pa po tomu ruso gnjiezdo vije:
Nevije ga od runova vlasa,
No ga sklanja od dračeva granja,
Ter gojence sebi leže sive,
Da mu pustoš razgovore niemu,
I što bi mu ostali na lonu,
I što bi ga stara njegovali,
Da mu leglo neostaje pusto
I sloboda bez slobodioca,
Postojbina bez svog baštioca.
Sreća ga je podvorila vierno,
Ter zamjenu odnijao harnu;
Ptići su mu silni carevići,
A on car je u timoru ljutu.
Ali nuder pobratime dragi!
Izza sreće i nesreća hoda.
Te su mile dvije seje bile,
Jednijem se obliznile danom,
U gospodskih u zlatnijeh dvorih;
Obe liepe i ubave rastle;
A kad bile u napun djevojke,

*

Za ljubavi i za dragovanja,
Zavist majka njima oči krenù,
Rad nedraga njina milovanja;
Jer kad bi se u vir ogledale,
Jedna drugoj bistru vodu muti;
A kad bi se na suncu češljale,
Jedna rieši, druga vlase mrsi;
Kad bi jedna ružu zadjenula,
A druga bi čemerovo lištje;
Čemerno im obadviema bilo;
Jer što bjahu obedvie liepe,
Eno sada obedvie sliepe,
Pa su sliepe prihodkinje druge,
Što se bielom po svijetu traže,
Zar da bi se boljma milovale,
Ne bi li jim vile oči dale;
Viek se sliede, al' nestiguju se;
Gdje neboga sreća večerava,
Tu nesreća užina i ruča;
Onu svako dragovoljno kuča,
Jer svijetu dobre nudi glase,
Pa mlohavo stiče vjerovanje;
Ovu nitko rado nedočika,
Jer jim dobre te poriče glase, —
Al' dohodi i nezvana sama;
Ma nijedna prenoćja neplaća,
Pa se kaju kî jim vjeru daju.
  Poklam liepo sve kraguju bilo,
I mi njemu godijasmo vile:
Al' eto mu jada iz nenada;
Tu silena naseli se Ala
Od njekuda iz mračnih zemaljah;
Ona drùga navedè je drúga,

Ter napored gnjiezda kragujeva
Ona svoje zakopitì leglo,
Da se stani i da gospodari,
I da zlobna zlobnu tràgu leže.
E! nesrećo, ti neprogledala!
Pa da bi ga ikada gledala,
Nebi tijeh tvorila griehotah,
Sastavljala nemilo i drago,
Ni svodila do sokola Alu;
Soko leže ptiće smjeloviće,
Ljuta Ala uz njih jadoviće.
Krvnica je ostrvila zube,
Pa uhodi kragujeve klance,
Tere truje sokoliće lude
I gnjiezdo jim obara nedužno.
Drtan soko jade jadovaše
I sudbini naricaše kruto:
Aj! sudbino, ti nesudbovala,
Jer si na me ukomila jale;
Ja povrgoh zelene dubrave
Od Neretve i od Drine hladne,
I lijepe uz Pivu kotare,
Ter u ove glušne padoh klance,
Gdje ni crni past nehtješe vrani,
Gdje samoća sama sebe stravi,
Da bi tekar slobodu dvorio
I siva se nanosio perja;
Pa se tebi snemililo na me,
A ništa ti dužan bio nisam,
Ni zelenu boru ni javoru,
Ter nastani Alu nemilicu,
Da me cvieli u ubožtvu momu,
I nejake da mi ptiće davi,

A samoću skrnavi tihanu.
E! sudbino, ti nesudbovala,
A samoćo, ti netugovala!
Kako kraguj jade boravljaše,
I šutnja se ista prepanula;
Jer jadniji odkliknuše glasi
Iz hridinah i vratolominah,
Jadni glasi tuge i užasi,
Kano što su u sirotah ljutih.
To nebile sirotice ine,
Već to bili sokolići ludi,
Što su mogli od udesa ući
U visine i zamašne stiene,
Kuda Ali nije puta bilo,
Ter se gladom pitali i jadom;
Al' vitezi ostanuli živi,
Pa se svomu odzivahu rodi;
Rodo jim se radovao glasu,
Od radosti k vedru nebu vinù,
Zar da harnost nebesijem kaže,
A što su mu podarila jasna,
Da mu kliknu ptići smjelovići,
Da mu nije na jalovu lono
Kô ukleta u otca kolievka.
Siv se penje soko proz oblake,
I vedre si dobavio ravni,
Pa se šeće šarom sunčevijem
I ukrada vidu očinjemu;
A pustinja zanijemì gluha,
Kano vierna kad izgubi druga
Pri izdahu zavjerena ljuba;
Jer se liši svog slobodioca
I samoći razgovora draga.

Ma još mu se razbiraše trazi;
Sjetno klikće izseljenik divni
Vrh oblaka nebeskoga mraka,
Sokolićem oporuke daje
I zavjeru narica junačku:
„O! tako se jatom jatovali,
I tako se bratstvom bratovali;
Eto vjera, eto kletva moja,
Osvetnike vas ostavljam krute,
A osvetu na Alu prokletu,
I na Alu i na aloviće.
Na osvetu moja čeda siva!
Bez slobode života vam nema,
Ni junačtva bez nevolje teške;
A nevolja slogom druge veže,
A junaci u slozi su jaci;
I vi slozi i zadruzi vierni
Svog nedaću okajte babajka
I krvlju mu osvjetlajte krila;
Koji neće, teško njemu bilo:
Sivoga mi nenosio perja,
Nevijo se po nebesku lúku,
Žarkoga se nenagledo sunca;
Nebilo mu ptića odgojića,
Ako l' bilo, Ali robovalo.“
Sagrozi se prodolica gluha
Na te prieke kletve kragujeve;
A vrleti protrnuše hladne,
S ljute kobi ptićah nebozijeh;
Još se vedro nebo smrgodilo,
I žarko se ukrilo sunašce,
Rad užasa sa ukleta časa.
Što se zgodì na sokolovici:

Iz pećine stanovite stiene
Izvor crne krvi udario,
I potokom potočila krvca
Tere krutu romonisà kletvu:
„Da s' nesveti, tko me neosveti"
A ptići se prenuše bojazni,
U tom vrelu okališe perje,
I groznoga kušnuše teciva,
Vjeru vjeri zaročiše stojnu,
A osvetu zavapiše bojnu,
I sjatni se zamamiše sini
Uz jadiku i jadove klance,
Nadmećuć se letom narazance,
Kî će prije na čine vrlije.
Pa eto ti pobratime dragi,
Što cvijeli po Javorju kletu.
Nije petnest ni godinah danah
Već odkad smo u planini vile:
Sve tí ptići po razbojih cviele;
Krvavi jim do očiuh kljuni,
Grozni nokti do sivoga perja;
Nema dana kad nije mejdana,
Nema ljeta bez krvnih osvetah,
Niti klanca bez bojna udarca;
Vidiš biesa, tuge i trijesa
I sudjena nemila kreševa
Do današnjeg pobratime dneva!

II. Drobnjak.

Koliko je na Lomači stienah,
Onliko je na Drobnjaku činah.
Stiene jesu, jer jabuke nisu,
A čini su, jer učinjeni su.
Njetko i zna, a njetko neznade:
Tkô zna, tomu kaževa se samo,
A tko nezna, da mu zapjevamo.
Kad Usren-beg Bosni glava bješe,
Vezir silan od države silne,
A sreća mu carska šurovala,
Jer mu kćercu ima za ljubovcu;
Dosta blaga sirotinja dala,
A njegova glava nezobala;
Već osnovà varoš ponositu,
Sarajevo uz Miljacku rieku,
I u njemu ozidà munare,
Turkom liepe i gizdave hrame
Od ostankah krstovih oltarah,
Što je jošter sudba njegovala;
Ter poklam se vele možan glasi
Sa bogatstva i sa potolasi,
Pa ga sila zapovedè ohola
Da sakupi i povede vojsku
Preko Pive i Grahova bojna,
Pa odatle niz moračke grede,

Pa odtale na Cetinje ravno,
Gdje svijetli vladika vladaše,
Haran gospar od gorštakah harnih.
Bože mili! na daru ti hvala,
Koli bješe tí vladika divan!
I cari bi pred njim poklicali
Pa bijelu ljubili mu ruku;
Biela brada do svilena pasa,
Sa sreberní sbrojila se vlasî;
A dva oka do čela visoka
Kakono ti u kraguja siva,
Kada bdije na gnjijezdu dragu;
Pod njim rujno veselo mu lice,
Puno čara, ljubavi i straha,
Kô kad grane zora izza mora
Po ružičnu razcvatenu platnu;
A ružica rumenilo vija,
Po nedragu kono i po dragu:
Tko je ljubi, da se s njome smije, —
Tko je zlobi, da se od nje krije.
Na glavi mu kruna osvećena,
Vrh koje su dva kamena draga,
Što mu griju, kad sunašce spava,
Da mu ni tad nemrači se slava.
U ruci mu knjiga pozlaćena,
A uz bedru brijetkinja ćorda,
Britka ćorda Čarnojević Iva.
Niz vrat visi krst od zlata žuta;
Knjigom bratji ljubav kaževaše,
Častnim krstom u slogu zbiraše;
Ćordom brani sreću zavičaja
Od zlobnieh puka suparnikah.
Bog mu dao pa mu dobro bilo:

Za knjigom mu ljubav urodila,
A za krstom sloga ponijela,
Brijetkinja stravila zlobnike.
To Usrenu muka čuti bilo,
Ter tu silnu povodio vojsku,
Da bi zlatnu knjigu sažegao,
A krst častni nogom pregazio,
A brijetku prelomio ćordu.
Al' odlukah neprobavì hudih;
Jer s' lošom se ukobio kobi,
Pa htijuć se slavom ponijeti,
Velu štetu junak zadobio,
Plativ skupo što je kvara bilo,
S plećah rusu usjavši glavu,
Jer ga skuplje platit mogó nije.
Tad druzi mu vrli jeničari
Trup odnesu k gradu Sarajevu,
Ter u bielu sahraniše hramu,
Gdje i danas Turci vele cielo
U zejtinu svog junaka tielo;
A drobne mu zarovili gnuse,
Bez bajraka i mečeta sjajna,
Njegdje tamo u predjelu bojnu,
Kod njegova razboja krvava;
Pa odtada ostadè država
Po njegovu Drobnjak drobu zvana.
Ter sad po tom nemilu Drobnjaku
Vuci viju, a grkću gavrani;
Al' neviju, da ti štogod daju,
Niti grkću, da nesreću kaju:
Vuci viju, ištu vuci mesa,
Grakću vrani, oni droba traže;
Pa se samo pobratime kaže,

Da je zemlja nepodobna v'oma,
A po bojne vaviek kobna Turke;
Jer smioni paše, bajraktari,
Što pjevači poviedaju stari,
Kî se godir u te gnaše klance,
Jur se svomu nevraćaše domu
Jal' bez rane, jal' bez mrtve glave,
(Ako mogu bez nje kući doći).
A znaš dobro i Čengića silna
Po jaraku i po rusu brku,
Rizvan-paše aračliju vierna,
Kad dojahà vilena kulaša,
A galešu svedè u povodu,
Pa u mlade posestrime padè,
Da uhvati Kršikapu kneza,
I poveže sirotinju s njime;
Pa Malović obmahnù ga Gjoko,
Na besjedu, (ali ne junačku,
Što za vjeru junaci zadaju),
Da neima straha od uskokah;
A Cerović muče četu svuče,
Deli-Mirko osvjetlà krajinu,
(Svietó mu je obraz u družini);
Ni Smahilu neučinì krivo,
Odnesav mu na Cetinje glavu.
Vidio si i Gjulleka mlada,
Arbanasa, nakomicu harna,
Na krvave štete zloudarna,
Štono se je i s carom nosio,
I branio za godinu danah,
U Peratu, arbanasku gradu;
Ma ga carska sila ulovila,
Ter ga šalje na Trebinje ravno,

Da mu stravi sela po Drobnjaku,
Ili svoje da skonča junačtvo,
Jere mu ga ni žalio nije.
Eto skoro smjelu stražu vadja,
I brdjanske uhodì medjaše,
Mneć da ni grom neće da ga zgruha.
Al' ga kobna sila neučuvà;
Jer tko inom smrtne kvari pravi,
Valja smrtnim da se darom davi;
Pa njeg sada oplakuje majka,
A s njegove nevrijedne glave,
Zapodjè se tmasto ratovanje,
Kadno s carskim hordiam nahrnù
Omer-paša sa četiri strane
Na Brdjane i na goru crnu.
Ma se i on prevario kruto,
Kako junak ni nadó se nije;
Jer udarì zao na gorega,
Zli za volju, gori za nevolju;
Pa nevolja volji odhrvala,
I Omeru za jabuku dala
Iz pušakah crnijeh krušakah,
Od bedrice vruće napojnice,
Ter se i on okanio brdah,
Pa kazuje caru na divanu:
„Čuješ li me care gospodare!
Da nediraš u plemena ljuta,
Kim je živit kano i ginuti
Za slobodnu otčevinu drago,
Kô za svoju, dok je uzgor, glavu.
Jesil' vidjo care gospodare,
Kad tko krene sršljenovo gnjiezdo
Ter pobuni ljut roj i parojke,

Kako kolju i za oči srnu:
Taki su ti ovi zatočnici.
Znadeš care, svetčevo koljeno:
Svu sam tvoju zemlju pokorio,
Dosta pustih ostavio kapah;
Ali ovdje mal' neostà moja.
Prodj' se tijeh brdah zlokobnijeh,
Turi na njih kletve vjekovite,
Neka tužno borave sužanjstvo
Bez carskoga milovanja tvoga.
Dosta zemlje veličanju tvomu
Od Bagdata do bihaćkih vratah,
I gradovah i morskih brodovah;
Tvoja raja može da te hrani,
Pa stalo je za hajdučke klance
I njihove jadne zaštitnike,
Koje nage golotinja riesi,
A glad gladne baštinike snaži."
Omer odè, otriebi se vojska;
Svak mnijaše vojevanja nema,
I da nije straha od Turakah,
No da svaki svoju gleda marvu,
I da sadi u miru krtolu,
Tko ostadè, da se dobru nada,
Tko pogibè, da se nespominje
Za odmazdu i za okajanje.
Al' sudbina ino sudbovala:
Ter tko ostà, da se gorem nada,
Tko pogibè, da osvetu viče; —
A nuder nam izporavi vilo!

III. Bašibozuci.

Vedro biše, pa se naoblačì,
Dobro biše, pa se naopačì;
Nije vedra, kad tišine nije,
Nit je dobra sa namjerah zlijeh.
Malahno je povriemilo bilo,
Kako vojsku svedè na Grahovo
Derviš-paša i topove svučè
Ter upali kulu Jakovovu
I na vjeri samori Jakova,
Velikoga kneza grahovskoga;
Ostà pusto prostrano Grahovo,
I Morača bez obranioca,
I bez dobra Piva pouzdanja;
Ostà puku spominjanje teško,
Kô kad djeca ostanu bez otca;
A oni ga ni imali nisu,
No Jakova držaše za svoga.
Pa neka bi i ti jadi bili,
Ali za tim nuto i gorjieh:
Padè turska na Brdjane straža,
Teška straža Arnauta ljuta;
Binbaša jim sjede na Trebinje,
A uzdana buljukbašu spremi
Da uhodi po kršnu Drobnjaku,
Po Zubcieh i po Pivi ravnoj,

Po Banjanih i po Rudinami,
Da se česva šteta neogradi,
Jali šteta, jali zadjevica,
Jali zulum sirotinji raji;
Jer car kune i za glavu prieti
Sa svetčeva stola u fermanu,
Tkogod čini sjerotinji krivo;
Dobro plaća svoje krute sluge,
I meće jih na krajine tvrde,
Da je mirno, da se pravo radi,
Da njegova netlači se raja;
Tko je carski, da cara poznaje,
I dancie i poreze daje;
A tko se je desio odavna
Pri državi cetinjska glavara,
Da nekrača na turska krajišta,
Ni za volju niti za nevolju,
Ni na besu ni na vjeru tvrdu,
Ni za slavu imena krsnoga,
Nit kumova okumiti čeda,
Ni na ućaj i podjelak poći. —
Aga hoda i stražane voda,
Na trideset buljukbaša glavah,
(Da tko broji i više bi bilo);
Družina ga šahinagom viču,
(A šahin je što i soko sivi,
Oba ravno strvni, grabežljivi);
Četenici bašibozuci su,
Konji čilni, a stražani silni.
Zapovied jim necvijelit raje,
Necijenit po gori čobanah,
Nezadavat kmetovima straha,
Da se nebi prisilila raja

Poći iskat brdska gospodara.
Tako jim se na zapovied piše,
Tko zna kako na jakorieč kaže?
Al čemu su vikla djeca huda
I što glêše od hudjih otacah,
To djelovat gotovi su sini.
Je s' navrćo na gloginju groždje?
Je s' vidio kad čobani vuka
Sastigoše štetna kod jaradi,
Pa ga krstom prekrstit hotjahu,
Da jim više zla stoci neradi?
I on čini njima vjerovanje,
Jer drugoga tad izmaka nema,
Pa jim tiho besjedio vuče,
(Nebudav mu za dangube vrieme):
„Dete bolje, a krstite tvrdo,
Jer kozlići udjoše za brdo!"
Toli i ove jadovite sluge,
Jadne sluge harna gospodara,
Što jih spremì vierne na usluge,
Da na medje bdiju i kotare,
A netvore usilja ni kvara.
Zbilja straža hoda i krstari,
Bi reć vierno vrši svoje stvari;
Ma neka vi pravo reku ljudi,
Koji na te kraje prehodjahu,
Il rad svoga teciva neboga,
Il pribavit što u domu nema:
Mogoše li zdravo putovati,
I bez štete svomu domu doći?
Pa da pitaš i čobana vriedna,
Koji brižan svoju stoku sbraja,
Kôli dvizad na manjak nahadja? . . .

Reć ćeš vuci, ali vuci nisu;
Reć ćeš hajduk, al hajduka nije,
Od stražanah koj tud ići smije; —
Turci veliš, — i od njih gori su:
Nisu Turci: bašibozuci su.
  Da ti se je prigoditi bilo
Njeku večer pobratime dragi
U jednomu selu nebogomu.
Ah! kakvo je jadno i ubavno!
Ti bi reko i bi se zakleo,
Da tu ljudi za nevolju živu,
Jer nemaju inog zavičaja;
Al vjeruj mi kano bratu svomu,
Da je svakom svoje lono drago,
Kano srebro i kamenje drago.
Negledaj jih što nemadu dvorah,
Nit predvorja šarenijeh dverih,
Niti spratah golemijeh vratah,
No kolibe od kamena ljuta,
A ševarje krovi ponositi,
Oko njiuh staje i torovi,
Gdje bijele ovce i volovi
Na počitku preživaju strnje,
Za sutranju nebrižljivi hranu,
Jer jim to je briga čobanova; —
A pod krove ušli kućenici,
Pa se ratar od truda odmara,
A i putnik s duga putovanja;
Kiso čoban kišnu struku suši,
A nevjeste izuvaju muže
I za sutra vrzu jim opanke;
Pa su čeljad mila i vesela,
Kô svijetla u dvorih vlastela;

Ma ni s njima nebi mijenili
Ovsenicu iz popreta vruću
I bijela punu zdjelu mlieka,
Što jim bjehu pri večeri dari,
Za njihove okićene tole
I začinah izumljene časti;
Jer nehaju za požude prieke,
Nit jim pod krov zavidošća udjè,
Nit nedrago za nemilo dodje,
Nit brat brata prijekorom kara,
Niti zloba i laž koga prije,
No se dragost na milinje smije;
Hoćeš reći da jim liepo nije?
E tudje je kuća Obrenova!
Starac Obren s mirom večerao
U okupu sinah i unukah
Toga krušca, toga mlieka biela;
Pa se htješe i Bogu moliti,
Da mu hvale što se dobro hrane,
Da jih čuva preko noći tavne
Od nenadne i od nevidovne;
Al nenadna pred kuću mu sjahà,
Silna četa gostih neopranih;
Stoji vika gostih nečekanih,
Stoji vriska pustijeh paripah;
Muške glave konje prijemljaju
Pa ulicom bosi vodaju jih;
A nevjeste iznose kolievke,
Gostim valja nastrijeti lože;
Muži lete od sela do sela,
Da donesu što u domu nema;
A van čeljad jadna nevesela
Lonce taru, a kotlove grebu.

*

A na nebu?
Gusta magla iz morskijeh valah
Pomamljene plavi zahujala;
Plahe dažde plaha bura širi
I smetove na mahove valja.
Hajde tko će na dvor da poviri? —
Prenoćnikom nije ni za uho,
Jer je njima i toplo i suho,
Što po dvoru mrzla stoka vreči
Iz svojijeh stajah izagnana,
Što l' ozeblo u oboru ranče
Iz povoja majku zivlje gladno,
A zahman ga na glas ište majka
Proz noć mrklu i oluju gustu,
Da mu krilo majčino podari;
Al tko za te njene jade mari!
Van što nebo tavno smiluje se,
Kad po mraku sjajnom šibom mahne
Ter joj zibku na dohvatu kaže;
Al na varku luča oklizne se,
Kî, kô brzo brziem sjajom gràne,
To bržijem mrakom utrne se;
Ter su jadni majci razgovori
Vrljajući po mraku u strahu,
Da joj ranče neizgubi glavu,
A svoja joj ni na umi nije.
Al tko da joj pripomogne jadu!
Krom onoga koji gromom kreće,
Ter udari u hrastove grane,
Nebi li se stravili silnici.
Al silničke odjekuju cievi
Sa srčana nebojaza vela;
S gromovskim se nadameću triesom,

Da i njega zagluše bijesom,
A tiem većma da kućane strave.
Mio druže! nemilijeh gostah!
Kolika je kuća Obrenova,
Dubkom su ju napunili kleti;
Drug do druga, hrdjav do gorega,
Ter se dimom duhanskijem kade;
Čim kućani oko posla rade,
Vatru lože, a nalažu lože,
Ražnje stružu, zaoblice deru:
Hudi gosti huda uda peru,
Al da žderu, a ne Boga mole;
Dok stigoše i ini iz sela, —
Pribavili sladka i kisela;
Puna tola i hljeba i mesa:
Pa se dave mesom debelijem,
Zalievaju pivom žeženijem,
Turci piju, sirotinja služi;
Ah! teško jim blagovanje bilo.
Da jih hoće só i hljeb sapeti!
To jim vele služioci biedni,
Ako jim se i nedađe rieti.
A kad li se namirili mesom,
Jami Aga pleće oglodano,
Ter ga daje do sebe prvomu,
Koj umije u njem svašta znati:
„Der Afize! sveznalice stara,
Štono znadeš sve sedam kitabah
I što rade sedam vlaških kraljah,
I kraljica što večera s kraljem:
Prouči nam, što u pleću kaže,
Koliko je u vlaha imanjstvo?“
Afir pleće prama vatri krenù,

Pa mu veli, kô mu bijes želi:
„Jarmi su mu jaci i težaci,
Muzna mu se blijeznila stoka,
A pčelinjak rojan bez urokah,
U žitnici pometa mu nema,
Gotovinu na tri mjesta sprema:
Jedna mu je za krsnijeh danah,
A druga je što do glave čuva,
A treća će ostati mu pusta.“
Više Agi pa netreba znanja:
Duškom zgulì petu i devetu,
Ured nestà mjeha polovina;
Pa namačè oko na družinu,
A drugovi jedan na drugoga,
Ključanica na kućari škrinù,
Da mu vlasi kud u mrak nevinu.
„„Bre gjaure i gjaurski sine,
Znaš li skoro, kad vojnicu davà,
Preklinjaš se da gotova nemaš . . .
Haramijo! zar će car čekati,
Kod ovakih pouzdanih slugah?
Tebe, krstu, vabe vlasi kneza,
Daj gotovo, štogod ima duga
Od porezah iz tvojega sreza.““
„Pričekaj nas Aga Boga radi
Sirotinja dokle što zaradi;
Jer da ćeš nam izgoniti duše:
Dokle koje junc, jali muše
Na Trebinje prodat nestjeramo,
Poreza ti nemožemo dati;
Božja vjera! i skoro smo makli
Hranitelje iz jarmovah prve,
Dok smo carsku kremeniju dali.“

„„Neznam zato, krstu, pare, pare!
Kazuj, gdje si sakrio dinare?
More! pleće prevariti neće.
Spenjgajte mu naopako ruke,
Jer rac neda bez nevolje parah;
Ob zimu ti s kletvom i sa laži
Carski danjak pohabati traži;
A kada mu Gjurgjevdan osvane,
Onda ti ga kod doma nestane. —
Znate l' kad car Murat satarisà
Racku silu na Kosovu ravnu
I posieče Lazarovu glavu, —
Pità Sultan na izdahu težku:
Gdje ostadè vlaška vlast i carstvo?
Odgovori hodja veleumi:
Vlaško carstvo ostadè u šumi.
Pa tko b' išo za njima u luge,
Iskat danjke, poreze i duge!""
Mahom sluge, kano jastrebovi
Kad na mirne usrnu golube,
Jedni crnom sa zemljom ga ljube,
A druzi ga likovinom pute:
„Kazuj vlaše na postavi blago,
Ako ti je tvoje dobro drago."
Man se kune, moli i jauče
Uznik, što ga uzah muke muče;
Aga baje, kuda pogled prvi
Mučeniku s očiuh povrvi,
Mneć: tamo mu srca briga teži,
Bdit na skrita blaga ostaleži;
A na pogled vrle hrle sluge,
Ter na ražnje, podvore, poluge,
Prerovište ognjište i kute,

Pa se mamom jošter većma ljute,
Što se pusto neda blago naći,
Gdje ga steći nije zulum dao;
Bi reć nisu izrîli ga prija
Isti globom od teških vergijah.
„Vrzte race u putila redom,
Vîš da neće da poreza daju,
Već su besu s Zekom zaturili,
Da s Brdjanim na oružje krenu.
Na buru jih, nek jih bura hladi,
Dok danica krvava jim sine,
Pa ćemo jih metnut u oglavi
I porenat svinje na Trebinje,
Neka mazgov tvrdoglavi znade,
Kôli cara slušati valjade.“
Mah mamene nasrnuše sluge,
Ter na konop i likovo uže
Dvajest trijest mučenikah druže,
Pa jih daše mraku debelomu,
Nek na dvoru sudnu čaju zoru.
Zaludu jim molbe, jadovanja,
Jer u Turak' nije smilovanja;
Tomu se je priviknnla raja,
Pa jih više i nemoli klete;
Njih nemoli, no se Bogu moli,
Da jim život do zore podari.
  Urla vihar, smete valja veće,
Ali dugo još se svanut neće.
  Strvan Aga rujno pije pivo,
A nevjesta služi mu ga mlada;
Do pó čaše pivom nalievaše,
A od poli suzam dolievaše,
Jer je snahi muka dodijala,

Što je turska dodijeva ruka,
A druge bi sve zaboravila.
Dragi Bože! tko spasiti može
Častno lice te nevjeste mlade
Tu, gdje pivo i putenost búde
Na požude bezzakone ljude.
Tu se čednost sukobì krstjanska
I čistoća rumena rùžica,
Sramotnijem gnusom nekaljana,
Za nju mrijet kriepost nekajana,
Sa divljačkom putenostju nagłom,
S krutom vjerom, koja sliedcu daje
Da za taka djela se nekaje,
No što bludi i hara i ždere,
Da mu hladna voda sve opere.
A pak vjernost zaručnikah draga
U tom puku nepriekorna blista,
Kano alem kamen veleskupi,
Kî se neda nipošto da kupi;
Ma kano ti britki mač u ruci,
Koja njime kadra pravit nije,
Teško može slavne slavit mahe,
Jer ga sila suparnika jača
Sežuć slabe iz šake izbije,
Ter njegovu stlačenju se smije,
A on svoju u prahu sjajnost plače;
Reć li smiješ, da se ruka gola
Strt krvnika oružana nada?
Toli kriepost slabahnoga spola,
(Pri obrazu prem je ginut rada)
Da silničke plam požude svlada.
Il' ćeš rieti, da prhloga mrava
Snaga gorskog šiju skrši lava:

Tol' navali putenika silna
Šat ubava da odoli neva!
Možda!
Možda zvjerskoj žrtvovà se sili
Pùt nevoljna na hip gnusa crni;
Ma vjera je! dušu neoskvrnì;
Jer se sunce o blato nekalja,
Jer se vatra negasi od mraka,
Jer ružica negubi miruha,
Što bjè do nje pelinovo perje.
Svijest čista nevjestu nekara,
No je srce obranjeno cvieli,
No je težka kida misó stida,
Kô će drúgu oči pogledati,
Kô l' će žarka dočekati sunca!
Al da j' ono na pučini bilo,
I ono bi zaprlo vozivo,
Da nevine mlade stàli jade
I u njenu oku ogleda se,
A lica joj grozne suze suši;
Jer da joj je liestor bilo moći
Do oružja ubojnoga doći,
Na sebi bi štetu okajala,
I vrijede silnikovih zalah,
Kó što njekoč rimskih uzor ženah
Lukrecia, silom sramoćena,
Kada srama divna žrtva padè,
Osvećena stida hram ostadè.
Čim s' u kući bezzakonja trate,
Čedna doma svete tvari gaze,
Tužnu čeljad oskvrnjenja raze,
I s gorcim jih more uzdisajî;
A na dvoru mlad vjerenik gine

S grdnih ranah, tvrdji tvrde stiene;
Prosi nebó, da i nebo čuje,
Moli Boga, da se Bog smiluje,
Ište grome, da se gromi sblaze,
I vragove i adove jaze,
Listom da jih na osvete gane
Priekih dielah, prije no se svane.
Neće nebo, adski jazi neće,
Nit Bog hoće da zločinca prije,
Kano priju naprašiti ljudi;
Već ga snubi, da se obazrije
I povrne sa zloradne ćudi,
Ter opakost da s kajanjem skruši,
Il' sam svojim da se zlom uduši.
Jesi l' gledo, pobratime dragi!
Kako biesi ognjenijeh plamah,
Kad jih naglo plasi pognu vihri,
Preko selah, ševarja i slamah:
Koje tvore kvare i užase!
Iste pivo s plahovitom pùti
Čini smeće i griehote težke,
Da b' i stiena proplakala tvrda,
Kamo l' neće, kâ se jadom boči,
Silenikom dvoreć ciele noći.
Aga spava, viš njeg dvori snaha;
Ali mrskim poklam sanom trenù,
Iz zlopatna sanjanja se prenù,
A kraj njega gadno pilo teče
Istog piva, što je pio s veče;
Pa sad valja, da se na tom kadi
I tu razkoš na prijašnju gadi;
Ali mjesto da se ždrlac kaje,
On na slutnju vjerovanja baje:

Haram*) valja da se narod vrati,
Jere raja nehalali**) kletà
Gospodaru ni jela ni pila.
A pak opet nezasitnik pije,
Da mantilo u glavi razbije,
Ter iznova da se s oniem davi,
Čim si tešku glavobolju spravì.
„More! momci, der vlašići gdje su;
A da vlasi kud škrinuli nisu?
Jal' da koga komar neuštinù,
Ter na mjesec da nekeci zube;
Čajel' koji rodjenicu svoju,
Hoće li mu zaći na zagorju? —
Pa što bi vam dalje poviedao,
Kakva rugla od sužanjah gradi
Krvnik silni i njegovi druzi,
Na kê jedan od tih zlopatnikah
Gorkijem se odzivaše jekom,
Tí, što njemu guja srce grize,
I nad ine smrtne muke more;
Al' šta mogu, van da ga umore!
Hitri momci odapriеše vrata,
A rujna se trakom zora sminù,
Blijesk biela odpučila sniega
Sa vrhovah lomna Durmitora;
A noć mrkle tmine razagnala,
I po nebu potrnula luče;
Sam još mjesec, što po svietu zjaje
I svjedoči jade prošle noći,

*) Zakonom nedopušteno.

**) Nepregorila.

Ako bude tko po zajam doći,
Jeda Turkom viek hoće da zadje!
Ali neće, jer još ima veće
I slučajah i krvnijeh vajah
I nesrećah velih da se sbije,
Dok se srčba na njih s neba izlije.
Po tom žarko ogrijalo sunce;
Aga viknu kó da zvijer riknu:
„Na noge se moji sokolovi!
Rašak na se, paripe poda se.
Ti Šabane i još pola drugah
Porenite na Trebinje race,
Nek' jih gradu u tavnicu bace;
A samnom će polovina poći
Do Rudinah, crvenih stijenah,
Da uskočke pregledamo klance,
Nije l' koji prizajmio marvu,
Il' Zekovih snio poručbinah,
Da se naši nas neplaše vlasi;
Odtle ćemo sići na Kruševo,
Tamo Ristić slavi Nikoljevo,
Svega ima, liepo će nam biti,
A pri tomu veselju i vinu
Hora u krstah zateć gotovinu,
Ter ćemo jim uvrnut porezu;
Pa kod vlaškog godišbena pira
Još se može desit ćelepira;
Ako koga s prieka habatimo,
Hoće platit uhodninu skupo,
A vjera je, dielit ću mu dîo
Kog nebude, kô onom kî je bio.“
Paripa mu izvedoše pusta:
Parip hrže, a Aga se vržè,

Ter posjedè vilu osedlanu.
A kakav je, nebilo mu traga,
I s kolienah ljubila ga majka!
Ako njega vidit mogo nisi,
Vidio si poturicu mladu:
Crna oka, a rasta visoka,
Dva su brka dva pramena vrana,
A obrve kô u mrka vuka,
Zamašita i boka i struka;
Pleća bi mu za mlinara bila,
A u ruke nemoj sam mu ići,
Ako te je kad groznica tresla;
A po svemu bismo rekli tomu:
Da je tèžak, nebi bio ležak,
Da j' u koga, i junak bi bio.
Za pasom mu dvie skadarke male,
Sve u srmu zaljevene suhu,
Osim ognja, što mu vatru čuva;
Medju njima pala okovana
A niz bedru krivošija ćorda;
O ramenu rašak pirlitani,
A u ruci tučak od ocielja,
Kîm razgoni po putu putnike,
I kad koga goni savezana;
Više na njem zlata i veziva,
Nego mu je i u glavi ciene.
Arbanaska rodila ga majka
I turskijem zadojila mliekom;
Ali ništa nezna turkovanja,
Nit' za svoju otačbinu mari;
Puška mu je i otac i majka,
Pivo piti i goniti raju, —
Tudje mu je cielo turkovanje;

A gdje mu je suda manje biesu
I odkale lakše mu je ući:
Pa tu mu je otačbina prava;
Al' nije mu poginuti žao,
Kad se zgodi do tijesna glavi,
Il' obrazu žar od rieči gorke;
I kad komu tvrdu besu dáde,
Nije mu je prekršiti drago.
Dočim Aga na dorina djisì,
I njegove uzjahaše sluge;
Jedni s njime jaše naporedo,
Druzi jadne mučenike drieše,
Što no svu noć na mećavi mrieše —
(Nu bez božje volje nemrije se).
Pa se kruti razdružiše druzi:
Jedni k jugu odjezdiše pravno,
A druziem su na Trebinje puti.
Za tiem, što jim na Trebinje puti,
Sliedom sliede mnozi pratioci;
Nesliede jih što jih pratit vole,
Nesliede jih da prenoćaj plate,
Nit' što žele da se natrag vrate;
No za tužne da se mole sužnje:
Ude majke za gojene sine,
Jadne ljube pa za vjerenike,
Da jih jošter čas ljubavi mine,
Nebi li jim popustili ruke . . .
Jesil' ikad namolio vuka,
Da ti pusti plijen iz čeljusti?
Toliko je i te molit ljude,
U kojieh milosrdja nema.
Gredu sužnji, nehaju za ure,
Nit pomažu, nit jih krope sure;

Vrle duše snažna vjera snaži,
Koji voljni za nju život daju;
Ali volja od nevolje tu je,
Tek nevolja ta grijeha nema,
Pa je i njen udes Bogu mio . . . .
Svi se tijem tješe nevoljnici,
Cigli što se s mučnom hrve bolju,
Čini ti se ni pribolit neće.
A jer momak mimo ine hripi?
Valjda duh mu na osvetu kipi,
Il mu kobne navješćuju sluti,
Da se neće vrnut sa te puti!
Ko se sjeća? — prenoćnici sami,
Sa šta njega tuge žegu plami;
Jer u pratnji pratilice nebì
Kû mu rado oči vidile bi;
Al ona se sa vidika krije,
Jer ju peče žig nedužna stida,
A jad srce kó nož kaljen kida;
Ma prati ga iz sumraka svoga,
Za njim tekuć očinjijem vidom;
Pa koliko očima ga stiže,
Toliko ga predtiče bolieznju,
Kó košuta pred jelena draga,
Kad jih vižli na ždrijelo krenu,
Da njegovu zamijeni glavu;
Al zaludu njena rusa glava:
Kad njegova odè za njezinu.
Osù straža i tamo i amo,
Stoji graja na obadva kraja,
Grme brda, pusto polje ječi
I oružje bojno bojko zveči;
Konje jure, a kubure meću

Za strahobu još seljanom veću.
Bože mio, tko bi ono bio!
Il su harni svati sa Ćeklićah
Ugrabili Joku od Milića?
Il s nevjestom majci pohodjani;
Il odoše veseli Banjani
Na krsnijeh ućaje imenah?
Nisu svati, nit su pohodjani;
Jer odkad je na Drobnjaku straža,
Djevojke se muočim udaju,
Ko omare i jelice vite
Gledajuć se sa brda na brdo
I ženeć se jedni od druzieh,
Kad jih niko nit vidi, nit čuje; —
Pa kó da se za ljubav nedaju,
No da za rug doma neostaju.
Odkad straža na Drobnjake padè
Mlada neva za rod i neznade;
Odkad straža padè na Drobnjake
Krsno ime rijedko se služi,
Nit se slava poji, kó je prije,
Pa kó da se ni slavilo nije.
Druže mio, indi tko bi bio!
Il su Turci, ili gorski vuci;
Nisu vuci, jer su u sarucih,
Nisu Turci, jer od njih gori su,
Jadan druže! bašibozuci su.
Ostà selo pusto, neveselo;
Tugu biju ostariele majke
Žaleć svoje njegovane sine,
A nevjeste kukaju ljubavne,
Gdje ostaše kano udovice
Za živijeh zaručenih glavah,

Zavjerena neporušiv lica
Smrtnom daćom i crnijem liesom.
Smutan čoban po kosami vrlja,
Sbiruć stoku noćim razagnanu;
Njegdje maca za teletom miče,
Njegdje zeko za plavotom riče;
Biele ovce bez zvonara blude,
Kî jih brojeć grdnu plače štetu, —
Nežaleći što su ždrli Turci,
No žaluje što su klali vuci,
Gdje uz goste ostà čast i psetu,
Koje, samo da jim harnost vrati,
Sa lavežom čim jih za brieg prati.
Starac Obren sjedi na oborju,
Siedu uz prag prislonio glavu,
A bijele porušio brke,
Pa jih niže suzam od očiuh,
Ko biserom ogrlje djevojka;
Pa što cvieli kano diete ludo,
Ni tomu se narugati nije,
Jere mu je za nevolju ljutu;
Svakomu su jedni, dvoji jadi,
A njemu su i dvoji i troji:
Jedni jadi osta kuća pusta,
Drugi jadi čast osramoćena,
Za koju bi sve ostalo dao;
Treći jadi odè diete drago,
Sve uzdanje i sve milovanje
Roditelju jur na kraču svomu,
U turačko odè u sužanjstvo,
Odkale se sužnji nevraćaju.
Teška otcu u starosti danka!
E! Obrene, šta bi pregorio

U toj stezi čemera i jieda,
Da ti kadgod dan osvete sîne!
Vidio si u životu svomu:
Kada vjetar razpudi oblake
I holuje i gromove stravne,
Pa sa neba kano žuto zlato
Sunce sine: nepogoda mine!

IV. Hercegusa.

Što se bieli kraj Trebinja grada
Po ledini do bedena crna!
Il su pali labudovi lani,
Pa gdje pali tudje i uspali;
Il su sante saledjena sniega,
Il su vlàke srušenih plotovah,
Il lešine krepanih skotovah?
Što l' je do njih ta pećina sinja,
Gdjeno vrane padaju neharne,
A orlovi s nje i nedižu se:
Nebi li mi obznaniti znao,
Jal putniče, trudan prohodniče,
Što progoniš tud komore često,
Jal bijela sa Zagorja vilo,
Koja znadeš i grade i jade.
A što zivkaš sa Zagorja vilu,
Kad ti i ja kazivat umijem,
Što se bieli kraj Trebinja grada;
Nit su pali labudovi lani,
Nit su sante saledjena sniega,
Nit su vlàke srušenih plotovah,
Nit lešine krepanih skotovah;
Već su tljene kosti od sužanjah,

Od gladnijeh razvučene vranah,
Dok je na njih omršaja bilo.
A što veliš ta pećina sinja:
Nije spila ni hridina steća,
Već je kuća za sužanjah tavna,
Hrcegovom rukom ozidana;
Pa su zidi u dubinu sniti
Za četiri i više tavanah;
A tu okna ni prozirka nema,
Da zaviri mjesečina blieda,
Pa da noćim sužnje razgovara, —
Jer od dana ni spomena nema.
U dnu pilo sužnju do pojasa,
Crnih gujah mrijest i akrapah,
Vriežba špugah po gadu i smradu,
A ozgore gràd od vaših kàpa
Od stjenicah i od gušterícah;
Još kada se hoće tavničaru,
Pa mu neda sirotinja mita:
Na njih vodu i plijesan hita;
Liš što nisu naseoci djavli
Toga smrada i nemila ada;
A u paklu te su muke vine;
Pa teško mu koji tamo škrine!
Toga jurve kuća vidit neće,
Nit će svoju obeselit majku.
A vidiš li gdje mu kosti zveče,
Kan da ljudsku na nemilost ječe,
Što se hladnoj tlače po rudini
Bez pogreba i bez oplakanja,
Bez nosila i bez opijela,
Ter jih gladni sami orli plaču,
Jer nemaju na njih šta da žvaču.

Jesam skoro u toj kući bio
I sužnjima hljeba dijelio,
Pa mi gledat teško žao bilo,
Gdje su druzi jedan do drugoga
Uzko speti u negve i like;
A vjerovat nećeš neprilike!
Da s onijem, kî se s mukom bore,
I onih su povaljani trupi,
Koji jurve s vječnim sanom zbore!
A kad pitah žive zlopatnike,
S kê pričine tu sužnjuju prieke?
Njeki veli: „u dobar pošao,
A pod Ostrog k bielu manastiru,
Vasiline moći cjelovati;
Pa me biedom opasala straža,
Da sam dao Igumanu blago
I vojvodi nosio pozdravi
Od Banjanah i od Tušinjanah“.
A drugi se s inom tužbom javi:
„A ja brate godovinu slavih;
Drobnjačka se tuda vesnu straža,
Pa udesnu saperiše biedu,
Rekav: nisu godišbeni zbori,
No hajdučki sbiru se čopori.“
Treći opet jadnik izporiečì:
„A u mene habatiše diljku,
Što sam skrio pustu olomlani;
Kad nam Turci makoše oružje,
Meni moje vrlo žao bilo,
Jer ostaje na zakletvi sinu
Od jednoga otca do drugoga;
A nit nam je liepo ikoliko
Poć u družtvo, gdje dohode ljudi,

Bez poklona sega otčevoga;
Jer biše me prekorili ljudi,
Da li sam je za blago prodao,
Il' povrgo u razboju tiesnu,
Neokaljav do ramena ruku . . .
Pa neda se ni čuvati marva
Golih rukah od gladnijeh vukah:
Eto s česa dopadoh udesa".
A pak listom družina ostala,
Sirotinja i gladna i naga,
Iz gluhijeh tminah zapomagà:
„Daj i nama brate koru hljeba,
Bog ti sreću podielio s neba,
Jer davni smo ovdje kućenici,
Jesenskijeh dužnici porezah,
Što gotove nemadosmo dati,
Pa nas evo turska pravda prije,
I životom duge namiruje."
Sjedi momak još u kraju mraka,
Reć bi na njem negve najuže su
Reć bi istom muke najteže su,
Prem se odli bolju prenemaže,
Niti komu sudbe vinu kaže;
Il' je rodjko od hrabra junaka,
Il' s' uzdasî ranu srca vida,
Il' u Boga imade ufanje,
Pa ga kriepi dobro vjerovanje,
Da će njemu pokloniti glavu,
Dokle svoje neokaje jade.
E! tavnico, kućo oplakana,
Da su meni sve ujedno kletve,
Što jih doslje ukomiše na te
Stare majke i vijerne ljube

I sirote neomilovane,
Jer si mnoge sahranila glave
Sa zlobnosti i sa nemilosti
I za prava Boga potvaranja:
Nebi tvomu lahko krovu bilo!
Jeda l' Boga i Bogorodice!
I častnoga krsta na Cetinju,
Da se sužnji oproste sužanjstva,
A vas kivne ojadjene zide
S vedra neba tries neobidje!!
Rekav ove rieči prorokove
Odè putnik lahko putujući,
Ostà roblje tamu tavnujući,
I dajuć mu tihe blagosove
A za dobru riječ i hljebove. —
Malo vrieme neprošlo za time,
Teški plači nebu dodijali,
Teški griesi oblak razkajali,
Zemlja trehnù, kó da svijet krenù,
Srdit Perun preko neba mahnù
Na zmajevu krilu plamenomu;
O plećih mu ognjeno strielivo,
A u ruci napeto tetivo,
Iz nosa mu modar plamen sieva,
A iz zubih kreše vatra živa.
Da nemila na nebu pogleda!
Ali ljudi nebojazne ćudi
U vis zjaju, da se nagledaju
Gromovnika, kuda spravu sprema,
Koga li će pogodit u glavu.
Ti bi reko, ni krenuo nije;
Al' zažeto omačè tetivo,
A s tetiva oklizè se šiba,

Kano munja iz mrijesta ljuta,
Noseć strielu na lagahnu krilu,
Pa je tavne u krov kule sjarì:
Svod se svali, a kula zažari,
A ni miri neostaše mirni,
A i negve popucaše klete,
A sužnjima sudbina podari
Koristit se sa gromovne kvari;
Tere koji snagom voljan bješe,
Tí tabanim brzu vatru daje,
Pa u biegu glavi zdravlje traži;
A nemoćan zaludu se snaži,
Nevele mu nikad odtudare.
Da si dobro poranio druže,
Pa glenuo sa Trebinja grada,
Vidio bi šta vidio nisi,
Van ako si kad plahnuo zeca
Jali srnu iz jelova granja:
Tako momče ravniem poljem struže
I za sobom od prah' maglu praši;
Pa reć bi se junak ravni plaši,
Tekuć kršu i kamenu bliže,
Gdje ga turski konjanik nestiže.
A pak njega i neglêli Turci,
No se čudu čudìli nenadnu,
Tere svetcu molitve čitali,
Da karanja nebude većega;
Al gledale sa divana bule,
Pa pomagat u glas prionule:
„Kuku! ljudi u zó čas vi bilo,
I o glave vaše nek je same;
Vidite li, njima negledali,
Gdje vi udjè vlaše obijestno

Kô i doslje cvielilo je majke;
A sad odè na gore strahobe,
Vaše srame i naše žaobe! —
Bili rekle sa Javorja vile,
Da su bule dobro ukobile?

V. Krsno ime.

Liepa ti je bjelica pšenica,
Kad je vesó žnje red žetelicah!
A zar nije liepša krsna slava,
Kad je sčekat božja milost dava
U svom domu, u golemu dobru,
U svom domu, al' velim u tomu,
Gdje je jošter zulumčarska sila
Za tog dana hljeba ostavila.
Tu u sboru, kó u zlatnu dvoru,
Gdje rodjenih kó i nerodjenih
Jeste bratah ljubav obilata,
I Angjeli božiji se druže,
Ter jih rajskim radovanjem služe.
Kako nebi, pobratime dragi!
Vidje l': kuća ometena, čista,
Svakog božjeg napunjena dara,
Na sried nje se cerov oganj sgara,
A vesela čeljad kod njeg sjela
U svečane odjevena svite
I ubrana i puno ljubavna,
A u biela lišca im udara
Rumenilo od ognjeva žara,
Ter jim lice želju izgovara
Koliko li vrliem srcem hite
Tomu danu poslužiti slavnu.

Uzovnici pak od svuda skore,
Da zajmljenu ljubav bratu tvore;
A domaćin punu tolu stavlja
I okolo reda uzovnike
Po plemenu i krsnom imenu
I po dobi i čestitoj kobi,
A po krvi, kî će biti prvi.
Pa čim trojna voštanica gori,
Domaćin se priesna hljeba maša,
Ter ga s drugiem u vis diže gori
I s njime ga prelama po poli,
I Bogu se stav na nogu moli,
Još blagoslov rodu žita pita;
A čitaoc divnu slavu čita,
Ter, kó srcem ište, izgovara:
„Da ti Gospod dadne odozgora
Rad današnjeg svijetloga goda
Izobilna svakom žitu roda!
A krsna ga obranila slava
I od grada i svakoga gada!“
Pa kad jurve tu očita slavu
U ime Boga i svetoga goda,
Slaviocu polu hljeba podà,
A u zdjelu nakrižà od poli
Ter bistrijem križke uljem polì,
(Nemogavši vinom da prelije,
Jer ta vlast je likah sveštenijeh);
Po tom zdjelu uzimlje jedino
Bratski sabor vrlih uzovnikah,
Napunjenu pričestnijeh križkah,
Pa svi s noguh poju slavu mnogu
Za mnogaja slaviocu ljeta
I u domu najmladjeg djeteta;

Ter svak redom te pričesti kuša,
Da mu bude dionica duša
Rajske hrane i nebeske slasti,
Kó što krsne okušava časti.
Pa se prva medenica služi,
Pa za njome krijepe se jelom,
Pustiem mesom i pogačom bielom.
A kada se prislužìvà vino:
„Sve nam bilo divno i nevino“
Čtalac sliedi i ugodno skladà,
Kô ga ljubav i vino podbada
Brojit krasne te zdravice krsne
A na glave sve po redu vrsne,
Pa na sjeme i kućevno sljeme
I na muške blagosove glave.
Blago domu, u komu se slavi
Ta hristjanske zavjet od ljubavi;
I andjeli tamo s neba hrle,
Ter jim duše radovanjem grle.
E! kakva je jutarnja danica,
Još ljepša su u gostiuh lica
Od ljubavi i rujena vinca!
Tu se grle, tu iznova brate
I milostne razgovore trate;
Jer čim rieči sa vrućijeh plamih
Začmu teći, teciva nekrate,
Nego s usnih jedna drugu mami,
Ter po družbi slijedom se prate;
Drug se drugu svojom srećom hvali,
Da mu veće zadovoljstva gradi,
A slučaje pripovieda hude,
Što je jednom od sudbine krivo,
Da ga druzi sažaljenjem kriepe,

Da mu tijem laglje trpit bude.
Pa premda je gostba uzorita,
Liepa drugah ubranijeh kita:
Al čini se da uba neliči
Na prijašnjih veličanje godah;
Jere mjesto da se zbîju šale
I na huru! male puške pale,
I da kolo po ledini hoda,
Pa da cure i mladići biesni
Knade drage začinke i pjesni,
Il' hrvači da se hrvat kreću,
Umetači da stijenu meću
Sa ramena desna pouzdana, —
Pa ni divnih tu nije gusalah,
Da se čije spomene junačtvo;
No mučim se rujno pije pivo,
Bi rekao družba potajana
Ukradeno tudje troši blago;
Nehvale se dobrom nijednijem,
Što je koji od skora sčekao,
Već sborenje, od štogodir zadju,
Na zulumu i stražanih svrše,
Kol' nebogu stamaniše raju;
Njeki kaže, kako jedni straže,
Dočim drugi zasjedaju klance,
Tere kano mrci vuci janjce
Prolaznike prežu i ubiju,
A nedužne priju poseljane,
Da hajduke u potaji hrane;
Još na pašu knjige nite krive,
Da putnike haraju Brdjani.
A njeki se za tiem izpriječî:
Bolan brate! ni tu zalah neima,

Gdje od tijeh ima i gorjieh;
Htjede, — al' ga muka na muk nuka,
I uzpreže rug slučaja ružna,
Kô se čulo ni vidilo nije,
Od kako su pocrnili vrani,
U tom puku, koji čednost dragu
Štuje, braka neznajuć za ljagu,
U žistoći žive duha i puti,
Po dobrijeh grêć otacah putih;
Al' rieč dadè, sliedit mu valjade:
„Vidio sam, da vidio nisam,
Volio bi no što gledam svieta:
Eto tamo, ni daleko nije,
Usta vriva po selu čeljadi:
Kunu žene, plačem selo gluše,
A ljudi se gorkiem gnjevom duše,
Kano risi u planini strvni,
Kad jih na krv ćud ponese gladna,
Strahom raze i zvieri i liese.
Što li, veliš, mirne smuti ljude,
Jer jih jeda upališe plami?
Ali grezneš i sam od pomami,
Kad ugledaš grdobu nemani:
Crno čedo jako povrženo
Na buništu bez povoja nago;
Čedo cvieli, trista očih pili,
Pa se ježe na izmet skrnavi,
I što valja da mu mlieka daju,
Il' da ištu ruku sveštenika,
Da ga vodom od opranja kupa,
Da mu duša neugine niema,
Koja grieha za svoj bitak nema:
Oni njega ljutim miju jedom

I u mrske povijaju kletve;
Trista ustah, a trista psovakah:
„Nos'te crna vraga, vukodlaka
Izvan sela, stajah i ograjah!
Žgajte vraga, nebilo mu traga! . . .“
Al' veli jim starac Radimire,
Što jim bješe prva selu glava,
Stara glava ali nije luda,
Jer je puno pogazila mrazah:
„Manite se toga ljudi biesa!
Vidite li kobi sa nebesah;
Na vas nebo mrači i oblači,
Ne na ženu; nije kriva huda,
Što od skotskog sileničkog bluda
Svog stlačena zaradi poštenja
S gorkom smrtju jurve život mienja;
Ne na čedo; čedo nije tužno
Za bludnika grijeh mrieti dužno.
Nevidjeste l' u četi stražanah
Hodat crna sa bijelî Turcî,
Garavomu jednolika djavlu,
Tom izrodu gadna vinovnika?
Na njem oganj srdčbe nek se sgara,
Kî nam rodu tu sramotu stvara!“
Na to divske uzpriješe ćudi
Od naprašne umi pokajane,
Pa se krvna okaniše čina,
Zar gorjiem da ga djelom miene;
Jer jek srcah uza zvek oružja
Na zle mjere te osudi ljude.“
Jedva družba saslušala priču,
Povrgavši i pivo i jelo
I to krsno kršno prelovanje, — —

A jadno jim i jelo i prelo
Uz te grdne roda dogadjaje.
Čim čemerne probavljaše misli,
Hrupi momak na vrata nenadan,
Od umora i nevolje svladan,
Koliko ga njeke tišbe tište;
Mahom s praga božju pomoć javlja,
Niti pita da zdravlje nekriva,
Nit se klanja da bratju cjeliva,
Nit se libi da zdravice pije,
Jer ga gone nužde naprečnije.
Namjernik je neobičan toli,
Što odore ni obuće nema;
Prosjak nije, jer ništa · nepita,
Niti hljeba nit u šaku žita; —
Uhoda je! ali odkuda je?
A da nije, obraz ga odaje.
Počino bi, možda ima kade,
Prelio bi, al mu jad nedade,
I plakó bi, da mu plakat liči,
A zborit mu prieki čemer priči.
Da jad priča, nezna odkale će,
Da bi tajó, tajat mu se neće;
Jere koga teška muka ganja,
I u gori drvlju tužbe sklanja;
A da nije razgovora tuzi,
I niz obraz suze drúge suzi:
Bi li tuga uvehnula jadna,
Kô kad sama suza kane hladna.
Poklje momak sabor sgledà bratah,
On nemože srcu odoljeti,
No u kršne udario rieči:
„O! junaci, častnoga vi dneva!

Što vi bratske duše ogrijeva;
Vrla ljubav pri krštenoj toli
Tište li ve, kó što mene boli?
Jeli vama muka dodijala
Od nemile sudbine i jalah?
Vidite li grdne dogadjaje
U našemu kletu zavičaju
Od krvnikah i bezzakonikah;
Čujete li leleku jauka
Pregažena na sve kraje puka?
Robovasmo, pa i robujemo,
Sluge jesmo i služimo vierno,
Tek za vjeru, da je učuvamo,
I poštenja neskvrnjene stvari
Da svojijem dohranimo sinom,
Kó su nama dohranili stari.
Al čemu smo i robi i sluge,
Kad nam vjeri vjerovanja nema,
Kad nam časti poštovanja nije?
A što će nam bez poštenja glave?“
Plahnù junak, kano vatra živa
Od srčane i boli i gnjieva;
Jer su krupne, što izrečè, stvari,
A obraz se od obraza žari;
Plahnù družtvo, kano vatre tihe
Vruć žar kad se zejtinom prelije;
Jer kê njega, i njih muke iste
Od silnikah prepaćene tište,
Pa jim srce od čemera kipi,
Pa jim duša na osvetu hripi.
Svi greznuše grozom obajani,
Kô kad ljut nož drhće u ljutoj rani;
A namjernik, čim već otić htjedè,

Sim smione završi besjede:
„Vjera bratjo! — tko krenuo njome,
Neživio u plemenu svome;
I tko izda u nevolji druga,
U domu mu čedo neplakalo,
A za rukom žito nenicalo,
No korovlje radjalo mu trnje,
Kô na grobu Brankovića Vuka.
Na noge se!
Il o glavu, il o glavnu štetu
Našem bilo dušmaninu kletu!“
Kano munja, kad o gvoždje mahne,
Trista mahom izbije iskarah:
Tako rieči junaka ognjene
U junakah tvrda srca para,
Na osudne da se mjere rieše.
A pak nisu taki spori ljudi;
Jer u tištac za njim vrć se htješe;
Al' nitko se sjetit neumije
Tko bi prišlac? kuda li otidjè,
Kad izčeznù, kano soko nago.
Njetko šapnu: Obrenov je Drago!
Pa se krsna razkrsnula daća;
A što bjahu krsni slavioci,
To su sada vrsni pratioci
Namjernika, osvetnika Draga;
Pa se bratjo nečudite draga,
Što svak diljku i užinu prti,
Vjera vi je: njekom valja mrti!

VI. Osveta.

Rano rani Piva voda hladna,
Ter romoni niz prodolja ravna;
Još ranije čobanica mlada
Na popasak ovce izagnala;
Ovce pase, u vir ogleda se,
Uz šum svoje mile sklada pjesni;
A volovi matni i obiesni
Medju se se hrvu natječući,
Zadnji prve nigda nestižući.
Pa sve potok više romoniše,
Crne oči zanoseć djevojci,
Da se cura nevina nestravi,
Čim plav voda pronese krvavi.
Al se cura čudi bez bojazi,
Što se rieke bujni mame jazi
Bez holujna grada i poplavi;
Tere misli bavi svakojake,
Dok ugledà gdje se s valih svali
Sablaz čeda u prilici crna,
Pa djevojka rumena i blieda
Kliče: „Bože! ao! čudne kobi
Jurve rane sa jutarnje dobi!“
Ter uznatrag korak hitar kreće,
Na potok se već neobzirući,

Nagleć pobjeć od sablazne stravi,
Niz prodolje biele ovce javi,
Od ljubavi pjesmu pjevajući,
A zvonaru pripievajuć svomu;
Al drhće joj glas groca biela,
Pa joj napjev vele mio kvari.
Istor onkraj momak se projavi:
Nit s' očešljo, niti se umio,
Bez dolame i oružja sjajna
I bez struke ì bez opanakah,
Bi reć bio sužanj u Turakah;
Kako ničè, izza glasa viče:
„Plavna Pivo, što l' si toli plavna,
A djevojko od česa si stravna?
Nemuti se Pivo moja hladna,
A djevojko nestravi se draga;
Nisu vile na potok se svile,
Nit se vúče u dolinu vùče,
Prevodnika da ukolje tvoga."
U djevojke odgovora nema,
Jer nehaje za ljubavne čari,
Nit već u vir ogledat se mari,
Još od gore kloneći se stravi;
Al se momak s ovu stranu javi,
Pa je tekar iz bližega pita:
„Nepredje li kita drugah harnih,
Drugah harnih, bolje oružanih,
Preo potoka valovita sejo?"
Pravo cura nikog nevidjela,
A pravo mu i kazala mlada.
Odè momak uz poljanu ravnu,
Preša mu je, jer ga nješto ganja;
Il je uskok plahnut od Brdjanah,

Il je bio sužanj u Turakah,
Pa ga silna turska tjera straža
Ter té pità vidjeh l' gdjegod ljude.
Dočim cura take kobi gata,
Otište se jato vranih vranah
Preo Pive iz lomnijeh stranah;
I njih očim pratila djevojka
Na čije će šljeme pasti pusto.
Vrh Velima sela malenoga
Bijeli se kula ozidana,
Biela kula od davnijeh danah,
Zlokobnica rad zlobnijeh stvarih
Pridjevak joj ostó je od starih.
Nju zri cura, a grêše gavrani
Uz njezine uz vrle poglede;
Kud zri cura, reć bi i oni glêše,
Pa se vrhcem na kulu uzpeše.
Zamračì se pusta zlokobnica,
Začudì se stravna čobanica:
Bože dragi, čudnovate kobi
Sa jutarnje jurve rane dobi!
Sjetno ptice zagraktaše vrane
Svrh krovine crne neoprane,
A djevojka na zlo glase sluti:
„Jao njemu, koj u kuli naća,
Jal je rusu o njegovu glavu,
Jal će kulu porobit hajduci,
Jal će moje klat jaganjce vuci."
Al u polju neboji se vuka,
No u druge ona ufa jade;
Niti joj se hoće užinanje,
Nit janjacah drazih milovanje;
Već joj podne i vas danak minù

U bajanju i u zlogledanju.
I jur žarko nagelo sunašce
Ka zlatjenu počivalu svomu,
A i curi veće dodijalo
Niz pivljanske pogledati vale,
S kîh je vasdan huda strahovala,
Jadovala pa i gladovala.
Ma stani der jošter malo, momo!
A za moju sada ljubav samo;
Kad ti se je ciel dan gledat dalo
I te čudne razbirati kobi:
Pa mi kaži, života ti tvoga,
Česovi se brdom miču momci
Proz kamenje i grabovo granje,
Krijući se od danjega vida;
Al jim diljke sijevaju bojne
Na sunčane izza gore trake;
A traci se ogledaju na nje,
Pa neznaju da i njih odaju;
Ter jih vidi sa neba sunašce,
A po tomu i ja i ti, momo,
Nek vidimo, pa da zavidimo.
O! kako su opremljeni divno!
U svakoga o plećijeh torba,
A u torbi priesna brašljenica,
O ramenu struka šarenica
I dolame pasom podpasane
I ječerme srebrom populane,
Nanogvice kopčam pokovane,
I podveze kano guje tkane,
I pleteni na ubor opanci,
I u svakog dvije drúge male
Do noža su u pojasu ljuta;

Reć ćeš da su dvie vrstnice drage,
Što svog brata miluju i hrane;
A u rukuh duge diljke sjajne:
Što su sjajne, to su pouzdane,
Što su duge, to su dobre druge;
Pa se druzi nazorice sliede,
Kako s prsta lahak zvizak seže,
Kô drug more prizovnuti druga
Na potajne udilj razgovore,
Ili da mu ljutu ranu steže;
Il se zgodi sa udesi crne
Da u klancu zlokobnu posrne,
Kô bi bratac bratu ruku dao
I hladne mu preklopio vedje,
Da mu oči nepiju gavrani,
A oružje i odoru bojnu
(Da se krvnik neponese njome)
Povrnuo domu njegovomu,
Staroj majci, siroti ljubovci,
Da ga stara po tom štuje majka,
Viernoj ljubi žalost odumine,
Kad odpoji pokoj vojnu svomu,
Na razboju stečen junačkomu,
Čim nariču drugarice njene
Svoje muže doma pogrebene
S više plača i nedrage tuge:
Jer domaća smrt je bez zasluge.
Pa pošto se moma smilovala,
Ter uz lomnu pogledala gredu,
Da poslednje omiluje trake
Pri počinku nebeskoga žara,
I da s njime uroči grijanje
Za sutrašnje s rana milovanje, —

Zbilja cura gledà na sunašce,
Ma joj vedre niže oči staše,
Gdjeno bojne duge cievi sjaše;
Al eto ti istoga kobnika,
Kano noćnog na grieh vilovnika,
Što ga mlada s jutra skobì rana,
Preko vode bosa, neubrana;
Božju pomoć momak curi viče,
A cura mu na mimohod vratì:
„Mlad junače, ona pomogla ti.“
„„Ja vidjè li sada drugah, draga?“ “
Neveli mu, kano jutros, nisam,
No: „vidiš li tekar i sam, i sam!“
„„Što vidjela, nevidjela, kaži
I za rana prenoćišta traži
Sebi momo i svom krdu bielu;
A daj meni sreću milovati,
Družbu sjajnu i noćašnju tajnu.“ “
Grabi momak, što mu no gedaju,
A zapjeva, kô mu grlo služì:
„Žarko sunce! je l' koliko rano?
Mogul' preći i kršno i ravno,
I za vidna na rudine saći, —
Hoću l' igdje dobra družtva naći?
A mjeseče, noćno ogrijanje
I noćnijeh gledaoče tajnih,
Šetni bolje na nebesko polje,
Nagledaj se jadah krvavijeh
Jal mojijeh, ja li dušmanskijeh!“
Pjeva putnik, i već ravan predje;
Sunca pita, al' jur sunca nije,
Drugah traži, a očim jih zrije,
Mjesec mami, a on jurve grije.

Pjeva vesó, jer prkosi jadu,
Golotinji i muci i gladu;
Pjeva mu se, jer mu srce plahnù
I krvca ga vrućinom promahnù,
Jer ga bojaz i nevolja miti
I sužanjstva udes jadoviti.
Vidi družbu i slobodne klance,
Slobodan je!
Slobodan sam, jeda l' rieti smije?
Čim mu uzdah jošter dušu prije
I žalostnim spominjanjem cvieli,
S kîm se zadnjoč od svog doma dielì.
Ta mu jadom trudno srce tiče
I sužanjstva uzpiruje biče.
Zatočnik je, dokle neizkali
Na krvničkoj rani svoje boli.
Časom junak uz brijeg prevali,
Druzi njega, i on vidjè druge,
Pa upitnu na dohitcu viče:
„Vjera?“ „Vjera! tvrda je ovamo,
Neznaniče! a kako je tamo?“
Vjera, vjera, odjekuju brda,
Junaku je kod junakah tvrda.
Drago, Drago, povrviše glasi
Po družini kó i po planini;
Jer se srce srcu odaziva,
Kô pećina jedna drugoj jekom;
Zar brat brata, kum poznade kuma,
Ruke šire, u lišca se ljube,
Za zdravlje ga nitko i nepita,
Jer mu puno nješta treba zdravlju;
Trudan sužanj mahom hljeba pita,
Hoće gladan da se pita njime.

Koliko je plećah u drugovah,
Toliko jim na broju torabah;
Njeki komad kvasne ječmenice,
Njeki tikvu punu žeženice;
A draga je volja služit Draga,
Jer jim sreća harna druga dava,
Što no četi može biti glava.
Poklam sužanj podkožio tielo
Krušnom častju i ljubavnom slastju:
Stadè mrzle milovati ruke,
Stadè s jekom spominjati Turke;
Zubim škriplje, jed mu iz njih kiplje,
Vedje svija, proz njih oganj sija,
Na oči mu krv nasjela crna,
A ljute mu preo čela srde,
Hladniem potom mrske kvase brazde,
Ne da griešnih brigah žar ugase,
No da vrele odluke i jale
Na groznija ovršenja kale.
Osvetnik je! . . njemu sviest prijeti
Za stlačena braka čast mrijeti.
Strvna Draga strvni druzi glede,
A svi s iste krvne čežnje vede;
I isti jim čar diže duhove,
Kô kad Grčke hrabre vitezove
Na plav vržè za čast Menelaja
Duh osvetni i skladom opajà,
Dok nežgaše trojanske zidove,
Nelázpnuše krvi Parisove;
Toli i ove čvrsto duše veže
Vez zavjere, a ljubav jih steže
Na osvetu ujedino poći.
Osvetnici! . . . jesu osvetnici,

Al kuda jih skrbni nesu biesi?
Kud će četa, čemu li se sprema,
Čemu smrtno na njima oružje,
Kad zajemna jurve rata nema?
Odkad nesta na Grahovu kneza,
Knez cetinjski mir s Turčinom svezà.
Tako pravi poplašena moma
I gubi se u dosjetu svomu,
Kâ jih jošter iz prieka gledaše,
Prem joj vidu suton otimaše
Brojit četu, poznavati ljude.
A po nebu pošetale zviezde,
Pa njih broji čobanica mlada,
Ter na nebu poznà prevodnika,
I na broju oko njega ovce
Nebeskoga u toru pastira;
Pa svojemu neboji se blagu,
Jer čobani sve na nebu znadu,
Kó i oni, što knjige imadu.
Javnù cura prevodnika svoga,
Pa s njim stado sprati u zagrade;
Biel dan usnù, crn mrak na tle padè.
Ali mjesec na goru izvali,
I jelove nadhitio grane,
Koliki je o ušćapu svomu!
Da upane na rudine ravne,
Rudine bi poklopio ciele;
Pa se vozi guvnom kumovijem,
Kud je danom prematalo sunce,
Da njegovo zamieni grijanje,
I zvijezdam pozajmi sijanje
I prisvietli pri toru bdiocu
I putniku gorom putovati

I hajduku tiho večerati
Pod omarom u planini gustom,
Jadnoj majci nabrajati jade
I djevojci momke poznavati;
Al mjesecu za tiem stalo nije;
Sve te svoje pobacio daće;
On nehrli da svietli pastiru,
Jer u njega uz tor oganj jari,
Pa se njemu vidi izobila;
Niti zviezdam pozajmljuje žara,
Jer bez njega one sjajnije su;
No se muči, da rudine skuči,
I da viri, jesu li gotovi
Tamo ljudi, što čaju u mraku
I njegovu nadaju se traku.
A pak druzi, pritajani, spravni,
Spram te vrle nebesne vidiljke
Pripràšuju pouzdane diljke
I vijerne zagladjuju nože.
Koliko li kaljen ociel sjaji,
Mogla bi se moma pri udâji
Do sviona ogledati pasa
I viek bojni iz njeg znati vojna;
Pa kad nebi Crnogorka bila,
Crnogorka, jal rodica njena:
Zlaćen bi mu prsten povrnula
I jabuku za bijelu ruku. —
Drago stoji i nevolje broji;
Al je stojan, kano klis u moru,
O kog burni udaraju vali,
Ma ništa ga nemore da svali;
Prieko očim po družini valja,
Što u sebe što oštriti nema;

Al oštro mu srce je od mukah,
Pa ga nuka na boj goloruka.
Neplaši se što oružja nema,
Kan da rusu žali junak glavu;
Već što razit čim dušmana nema
I zavriedit na mejdanu slavu.
Al i tu jih milost grije toli,
Da drug drugu i krvi iz lišca
Ulit hoće, kad bi trebovala;
Otimlju se, koji će mu prvi
Nož pružiti jal obije male;
Oblažu ga cievim gvozdenijem,
Obasiplju zrnjem olovnijem,
Uz njeg hrpa od oružja padè,
Kó mogilu kad junaku grade.
Ma još Drago nedovoljan biva,
Što mu nitko diljke nedariva;
Jer svak pušku sebi dugu hrani,
Kô vjenčanu pri ramenu drugu,
Da na njemu živu glavu brani.
Neštede 'jih, što nevole druga,
No jih štede, što i sebe vole.
Ali Drago sam jatagan čepa,
Što dušmana o dva kabla ciepa,
Gdje mu pomast rani nepomaga.
Čim ga žudnik spopadè u ruku
Ljuću ljuta od noževa náda:
Nož se vinu, kô svjetlica sinu;
A kó vitka zmija proz čestinu,
Kada jare brsti glogovinu:
Tako junak, crne žedan krvi,
Na zó posó nogu meće prvi;
I zar sile služiše mu vile,

Pa ko vuče, kad u grabež krene,
Nerazbira ni krše ni stiene,
Gredom grede, a sliedci ga sliede.
Jesi l' vidio pobratime dragi,
Kako morem bojna plove šajka
A na jadra puna vihra nagla:
Tako naglo na grieh gredu ljudi,
Od osvetne zanešeni ćudi.
S neba oči na njih mjesec koči,
Reko bi jim zle namjere znade;
I haljini okrenuo lice,
Na naličje platna skerletnoga,
Što mu njekad za prisvlaku služi,
Kad će komu u svatove poći;
Pa on sjede na pučini ravnoj
U crljenu plaštu ponositu,
Kô kralj silan u prestolju svomu;
Reko bi će dulje imat vlasti,
Nego što mu ima noći maha;
A možda bi zahvatio dana,
Koliko ga želja zanijela
Zagledati kud će četa proći,
Da mu rujna neće zora smesti. —
Stade četa, pa gleda mjeseca
I njegovo krvavo odielo;
Pa su plahi plahnuli se ljudi,
Jer gataju iz crljena ruha
Da će biti krvava jim jada,
A i sami toga truda traže.
Po tom kano iskre iz požara
Pôše zviezde preo nebeska šara
Od zapada na istočna vrata;
Ni tu po njih loše kobi nije.

Al kud kliznu te iskrice žarke? —
Tam gdje cura vidjè sjesti vrane.
Aj! vi ptice vrane neoprane,
Zlokobnice vazda zaufane:
Jer vas vidjè čobanica mlada,
Pa da sanja čudna prikazanja,
A nevidjè tko noćas da strada.
Vidiš kulu, daleko ti nije;
Vidiš svjetle luči u njoj žàre,
I proz okna izpružaju žare;
Tu je noćas na sijelu straža,
I oružje visi do njih sjajno,
I u hirbi hržu konji tovni,
I kerovi povezani lovni;
Jer večeru selo donijelo,
Pa se jurve i pilo i jelo,
Ter se uznak siti po mehcijeh,
Povaljali dušecijeh Turci,
Poć gotovi s gluhim snom da hrču.
Ali Aga, da razgovor krene,
I da prene od kunjanja sluge,
Il da znade, što sutra valjade,
Opet pleće za pomoći pita:
„Be! Afize, pogadjaču stari,
Što si mnoge pogodio stvari
Iz bajnoga znanja plećevoga:
Kaži more, što se tamo piše
Od Brdjanah i od Moračanah;
Još nam reci, što ti znanje kaže,
Što nam konji podviskuju tovni;
Neće l' skoro Lovćen pregaziti
Cetinjani, da jim zobcu daju;
Što l' se moja s klina ćorda kreće,

Neće l' bolan da kaura sieče?“
Huda vrača, divna pogadjača!
Pošto virnù u košćuru gladnu,
Mah se vraču objesiše brci;
Jer plosan mu u plećetu crna,
Što bi htio da je vedra, biela,
Pa da iz nje dobre baje stvari;
Još uz plosan šuplje rupe male
Desnijem se krajem poredale,
I te njemu zlo jutro proriču.
Gatar muči, tajne kazat neće,
Da se nebi plahnuli junaci;
Al' jih oni uče iz pogleda,
Dočim Aga oštre sprieči psosti:
„Jer nekažeš, što je sudba dužna
Jali meni jali konju momu,
Jali komu od drugah drugomu!“
Loša kob je, poglavico harna!
Sa zle kobi nigda dobra nema;
Grahovo je zamračilo kleto,
Uz njeg zjaje njekoliko rakah.
Pa dosta je zlijeh Aga znakah!
Što l' poljana pomrknula tavna,
To je raja s nama bit se spravna;
Što zja do nje njekoliko rakah,
To zla sreća za glavnih junakah;
A što konji podviskuju tovni
I što bridka podzvekuje ćorda:
To su njeci naprečniji jadi.
Konj ti veli: jaši gospodaru;
Ćorda hoće, da je pašeš Ago;
Ja ti velim, da bježimo Ago,
Ako nam je odniet glavu drago!“

Smutna Turad muče mramorkome,
U vis kapa raste na svakome,
A kožu jim bljedilo probija;
Jere krivce zabunjene vija
Šum vlastite kadkad sjene prazne:
Kako neće toli od porazne
I samrtne straviti se viesti?
Ali Aga ciknu od obiesti,
Ako prem se i on snebì s kobi;
Ma da mu se nebi smele sluge,
Jur posmjeh mu lukavi sa lica
Vračareve istine poricà;
Al zaludu, jerbo ovi ljudi
Rieči vrača poštuju i ciene,
Kó od svetih liste bilježene.
Zahman mrke usukuje brke
I obrve razvedriva vrane
I na obraz smionost izmahne,
Kad mu bojaz oči kažu puste,
Ter se kaje na njem narav niema,
Što je liepa, gdje joj mjesta nema;
Zahman ljuto vrača zlokovari,
Da i dotle tašte gatà stvari,
Veleć: „Allah istina je sama,
I njegova sudba s nama vlada;
A što Afir iz kosti priklada,
Kó kad vižle na prtini sanja
Da lisicu u mjesecu ganja;
To junake prepanuti neće;
Jeda l' šušanj straviti će vuka,
Il se oro plašit ima vranah?
Jur Grahovo turski parip gaza,
A što guja u kamenju laza

I po kršu jadnu krije glavu, —
U ravni joj stanovanja nema.
Pa čuste li, što nam svetac kaže:
Tko je turčin i zna turkovanje,
Da za njega nije prelovanje,
Već boj biti i dielit mejdane,
Čuvat dina, gonit kaurina,
I braniti pokrajine carske
Od zloglave po brdijeh raje;
Pa koga je turkinja povila
I muškiem dovikala glasom,
Nek mu nije poginuti žao;
A komu bi ginut žao bilo,
Il na sebi ranu ponijeti,
Nek uzimlje prelu i predivo,
Pa nek idje, gdje prelje divane,
I s tim svoje boravi junačtvo."
S tijem Aga pohabà gatara
I stravljene stravniji okarà,
Neznav što se izza brda valja.
Još nastavì od junačtva priče:
„Znatel' djeco, nije davno bilo,
Kad se odbì po Grahovu raja,
Pa Jakova zaknezila raja,
Pa se Jakov učinio silan
I bijelu ozidao kulu
I ogradu oko kule tvrdu;
Kula jeste, al je mješte grada,
Ograda je, al je mješte šanca;
Tu doziva kršikapu kneza
I ostale suknezice redom,
Pa su vlasi vieće učinili,
Da nedaju ni caru haračah

*

Ni porezah paši Stočeviću;
Još kaurin Jakov besjedio:
Hajde svaki na svoja selišća;
Selišća su vaša djedovina,
A Grahovo naša kraljevina;
Što haračah, praha pribavite,
Što porezah, puške popravite;
A evo vi moja vjera tvrda,
U Grahovo Turčin saći neće
Dok je moje na Grahovu kule
A i moje na ramenu glave.“
Šalje paša kavazbašu Ibru,
Al mu raja harača nedava;
Šalje paša Miralaja sina,
Paša šalje Smahil-agu silna:
Al vlasi se brane iz pušakah;
Knez knezuje, kó da i caruje;
Al’ mačjega do pojate trka;
Jer zatijem vele nije bilo,
Derviš-paša obkolio kulu,
Ter joj sasù vatru iz topovah;
Al’ je pustu načinio tvrdu;
Nju topovo neprobija zrnje,
Ter se paši ni pucati neće,
Već naturì bašibozuk vojsku;
Na kuli su vatru napravili,
I ja gledah, moji sokolovi!
Kada pusta ognjem planù kula,
Kako pršti drvlje u kamenju,
Kakol’ vlasi cvrlje na ugljenju.
Allah! vlaha i vlaškoga grada,
Gdje Turcima svieti večerati;
Allah! vlaha i vlaškoga kralja,

Gdje on dvori bašibozucima
Na Grahovu, u kraljestvu svomu,
Po večeri, kada piše pivo.
Živ se dao, zar se pouzdao,
Da će njega paša darovati;
Pa ga paša i darovà liepo:
Trista drvah, — i to bì mu mrva,
Već ga tjera bosa, kano kera,
Da se hvali po Mostaru raja,
Kakva ima na Grahovu kralja.
Zdravo podjè, al' zdravo nedodjè;
Na putu ga zabolila glava
Od pašina preslana pilava.
Sad vi kažte, moji sokolovi,
Komu silna tek ta raja služi,
Tko l' haračom kraljevinu duži?
Na to zbiljni rekoše mu druzi:
„Ležè Jakov, padè kraljevanje,
Osta raja turska popijevka;
Carski aga po Grahovu hoda,
Carske bere bez omaka danjke;
A što njeci zarožiše ráci,
Htijuć carske nijekati danke:
I njih aga sprpì u litare,
Ter jih sagnà ka Trebinju gradu;
Oškopica što jim bješe prva,
Drago, — eno tavnica ga suši,
A ljuba mu plačom selo gluši,
Svoga živa kukajući druga.“ —
Lasno ti je pjevat opojenu,
Još je lakše ponijet se holu.
Gledaj! koli aga diže glavu,
A na riječ taštu i mlohavu

Što ga družba nazvà gospodarom
Od grahovskih nebozih kotarah;
Ma ga svijest huda neobznani,
Kad tko drugom crni rov izkapa,
Da njeg sudba istijem zaklapa;
I nehaje da se dokončaje
Na nesreći slava potolasti,
Kâ se s tudje dobiva propasti;
No s većega djavoluka svoga
Još se griešnim spominjanjem sladi,
Još se hvali s nečovječtva svoga
I družini gadan smijeh gradi
A s ovijem riečma okrutnijem,
(Mnijuć da ga drugi čuti neće):
„Neka kuka, neka selo gluši
Do gjurgjeva dana zelenoga;
A tad ćemo otvorit joj zide,
Nek lešinu vojna svog obide
I grli mu kosti u truhlosti.“ —
Bog da prosti!
Čù se glas na dvoru
Kó na groblju kad u muklu sboru
Mrtvi šapću medjusobne tajne,
Da jih crna zemlja neodade.
Bog da prosti i pomognu sveti
Te drugove krišom donijeti
Bez tutnjave kuli pod svodove
I bez krša preći pleterove,
Što se mrakom vuku kano vuci
S napetijem diljkami u ruci.
I noć smrče, — i mjesec izdava,
I on crnu svitu zaogrnù,
Za nevolju što oblači ljutu,

Kada smrtne gledat štete neće,
Da se čijim neogrieši jadom.
Tek vlašići zablenuli sami,
Kano svati u nevjestu mladu,
Pa medju se tajno pitaju se,
Kakvi plasi dusi skitaju se
Ukraj kule u po noći tavne;
Il su strave, il bijele vile?
Da su vile, nebi se vidile,
Da su strave, stravile bi stražu;
Pa vlašići jedan drugom kažu:
Nisu vile, a ni strave nisu,
Nó noćni su putnici Banjani;
Putnici su, ma su ljudi kruti,
Krišom gredu, pa dobru nesluti;
Dà jest nješto, što ti ljudi kane,
Jer su puni srdah ognjenieh,
Kó diljke jim zrnah olovnijeh;
Diljke gladne mesa junačkoga,
Oni žedni krvi od junakah.
Na puškomet kuli spali puta;
Pršče kolje, plotina se svali.
Strava stravna, kano i noć tavna;
Od strah' konji zahrzáše tovni
I hrtovi zalajaše lovni;
Četenici kulu opasaše,
Da je ružno, što ti ljudi traže:
Gledni tamo, samo ti se kaže,
Gdje jur hoće oganj brizgnut cievi,
A junaci smrtne rigat gnjevi. —
Šahinaga još ter lulu pali
I pokonje kuse dima kusa,
Na prozor je pomolio glavu,

Da razbere i stravu i lávu;
Ma krš plota, tihan bahat nogah
I oružja zveket ubojnoga,
I njem mrske zadadè bojazi,
Kî se nigda nadó nîje strahu;
Još ga kano sudnji dan porazì
Kobna riječ, kû dočù iz mraka:
„Pobratime! da bi nebratio
Za nevolju nikogare ljutu,
Daj mi diljku na vjeru junačku,
Za sam hitac, što u glavi hrani,
Nebi li je nahranio mesa
Pusta čela dušmanina moga;
Nemogu ti srcu odoliti,
Što mi nožu domet nedosiže,
Da na njemu krvnik krvcu liže!“
Takoj vjeri nijekanja nema;
Mahom mu je sa ramena krenù,
A žudjenik, kano majka prava,
Kada milo miluje prvenče,
Ka desnomu obrazu je vinù:
„Drž' se ago! nemoj varnut ago,
Nemoj rieti, prevara je bila,
Tebi prosto turkovanje bilo.“
Iskra šiknù, bojna cijev riknù;
Iskra mala, ma vidje li kvara!
Brže groma brzo snesè táne
Šahinagi medju oči vrane:
„Šahinaga! žalostna ti ljuba,
Bì l' ti mila ta jabuka uba?
Je l' ti zajma odvraćanje drago?“
„Osvetnik je . . . . Obrenović Drago!“
Jadni Aga jadno se odziva;

Jer zlotvora prigè svijest kriva
Na izdahu kazat djela prieka,
S kîh je čekó doć tog osvetnika.
Gdje trup mu se u krv svalì crnu,
Crna duša s dimom u zrak prhnù.
Na kuli se zapriješe dveri,
S oba kraja prosù vatra ljuta;
S oba kraja treska, huka, larma
Od leleka, kuku i jauka,
Strava stravna, kano i noć tavna;
Kula ječi, a oružje zveči,
Hrti viju, hati nogam biju.
Jadne noći, jadníjega sjela,
Koje nije ljubav donijela;
No kako jim bilo milovanje,
Onako jim sada cjelovanje
Crnim prahom, zrnjem olovnijem,
Zao zajam vraćajuć gorjiem.
Tama krije na dvoru bojnike,
Ter jih smrtni promahuju dari;
A zid brani krute obsadnike
Od nemile diljačke udari,
Liš nebojšu, kî na okno škrine
Vrelo zrno s hitre ruke štine.
Zimna noći duga, kolika si!
Još si dulja za nemilih drugah;
A od tijeh kud ćeš nemilijeh,
Što se svu noć gorkim jedom dave;
Al nemogu da probave gnjeva,
Kó što bi jim hotjele pomami,
Dok s bujnijeh puščanijeh plamih
U vrh kule vatra neuzpe se:
Kobna kula planù, zažeže se.

Strava stravna, al noć nije tavna,
Nije vatra, nije ni smrt sama,
No jih sada griju obedvije.
Al se Turci nepredaju pusti;
Jer je njima znano zaufano,
Kad jim nema bese s dvora tvrde,
Da jih tamo veće čeka mukah
Od osvetnih gvozdenijeh rukah;
Vole spirit u pepelu svomu,
Neg bit žrtva biesu osvetnomu.
Cvrče Turci u kuli gorućoj,
Kano buljci na žeravi vrućoj
U krvavu cvielu i snebilu
Grleć svaki svoju smrt nemilu.—
Nit noć tavna, nit je strava stravna,
Nit jur konji pohrzuju tovni,
Nit hrtovi polajuju lovni,
Nit tko viče: jao moja majko!
Nit pomaže: prehvati me druže!
Nit gromovne trijeskaju cievi,
Nit junački odjekuju zievi. —
I mraku se mrklu jur dosadì
Bit koprena tijeh velih jadah,
Pa on skučì svoja mrka krila,
Zora prostrie danu platna biela.
Zori zora, kano ruža rujna,
Od prozorja i plamena bujna;
Zora zori, a kula se ori;
Plamen piri jugovina naglo,
A iz sela budne žene viču:
„Lahko, lahko jugov puši vihre,
Nek zadulje plamenovi pire,
Da pusta se dulje kula puši

A slobodna krajina negluši,
Gdje se sila bašbozukah skrušì!

(*)

Što je Piva — što se pjeva — kriva,
Da u zajmu nikomu nekriva;
Što l' Morača, što krajina vrača,
Da preko nje turski konj nekrača? —